

## O protonacionalnom identitetu Jurja Barakovića u povijesti književnosti

U hrvatskoj starijoj književnosti *Vila Slovinka*<sup>1</sup> Jurja Barakovića (1548–1628) umnogome je status kanonskoga djela zadobila zbog visoko valorizirane domoljubne note u književno-historiografskom narativu. U članku se propituju put i način pozicioniranja tog djela u visoku tradicijsku kulturu, a potom se starije spoznaje propituju i proširuju novima s obzirom na humanističku i postridentsku kulturu koju je autor apostrofirao i upisao u konstrukciju ilirskog ideolegema.

Hrvatska povijest nacionalne književne tradicije još od prvih desetljeća 18. st. uspostavlja nacionalni kanonski sustav književnih djela sastavljen od niza elitnih autorskih imena od humanizma do suvremenosti na latinskom i na hrvatskom jeziku. U korpusu ranonovovjekovnih djela nacionalni kanon prezentiraju autori poput Marka Marulića, Džore Držića i Šiška Menčetića, Hanibala Lucića, Petra Hektorovića, Marina

---

<sup>1</sup> *Vila* je najvažniji autorov književni spjev ispričan u prvom licu Pisnika Barakovića o vlastitom lutanju šibenskim zaledem i morem i kazivanjima mitoloških, eshatoloških i stvarnosnih likova koje susreće. Panegiričkog je sadržaja i tona u prvih sedam pjevanja u kojima se proslavlja Pisnikov rodni Zadar i rod mu Barakovića. Pisnik Baraković (i stvarni pjesnik) borave u Šibeniku u trenucima kad se piše drugi dio spjeva. Sadrži prethodno započetu temu jadikovanja o usudu i lutanju Pisnika, ali obećana pohvala Šibeniku koji je prihvatio odmetnutog Pisnika/pjesnika izostaje u onom žanrovskom obliku panegirika kakvim je opjevan Zadar. Pohvala je prisutna, doduše, po intenciji, više nego po sadržaju i temi, ponajprije u vidu didaktičko-religioznih egzempla skromnosti, pobožnosti i protuturskog junaštva Šibenčana. Pisnikovo lutanje je u funkciji susreta s egzemplima lošeg vladanja koje se stavlja u kontekst obračuna Pisnika sa Zadrom.

Držića, Petra Zoranića, Jurja Barakovića, Ivana Gundulića. U Bloomovu tumačenju europskih književnih kanona<sup>2</sup> ih nema, kako je poznato, među uvrštenim autorima, kao što nisu zastupljeni ni suvremeni pisci koje držimo „jednoznačno i bez ostatka” samo hrvatskima<sup>3</sup>. Premda, i hrvatski je nacionalni književni kanon uređen uglavnom prema sličnim kriterijima: estetskom doseg i snazi, dignitetu i vrijednosti, ali i prema tome koliko je koje djelo „reprezentant” tijeka nacionalnih (ili pak socijalnih<sup>4</sup>) energija u svom razdoblju, a poglavito u razdobljima u kojima se oblikovala politička slika nacionalnoga identiteta, kao i danas u sklopu onoga što obično nazivljemo kulturni identitet nacije.

Uz kanonski status osiguran domoljubljem Barakovićevoj je *Vili Slovinki*, tiskanoj 1614. godine, književna povijest sklonija i u priznavanju statusa djela s većom estetskom snagom, no naglašenije tek od druge polovice 20. stoljeća.

U prethodna dva stoljeća proučavanja povijesti književnosti Baraković je postavljan ponajviše uz bok Petru Zoraniću, njegovu sugrađaninu i tematskom prethodniku, čiji je pastoralni roman *Planine*, dovršen 1536., a objavljen 1569. u Veneciji, donekle i poetički srodan Barakovićevoj *Vili*, uvrštavan u isti književni kanon zbog hrvatskog domoljublja. Očekivano, upravo se u zadarskim književnim časopisima ističe bliskost pjesničkog tandema i izjednačava Zoranićevo **hrvatsko bašinstvo** s Barakovićevim **katoličkim slovinstvom**, u skladu s devetnaestostoljetnom teorijom o primordijalnom podrijetlu i identitetu nacije (primjerice, Matija Grgurić<sup>5</sup>, Marko Stanić<sup>6</sup>). Vrijednosnu poziciju dvojice sugrađana u sklopu zagovora o nacionalno formativnoj ulozi autora procjenjuju

<sup>2</sup> H. BLOOM: *The Western Canon*. London, Papermac, 1996.

<sup>3</sup> Jedan od dvojice autora koje spominje Bloom je Ivo Andrić, upisan u nacionalni kanon hrvatske, bosanske i srpske književnosti.

<sup>4</sup> U hrvatskoj književnosti posttridentna *vjersko* postaje teško odvojivo od *protonacionalnog* i *socijalnog*: jasno je intendirana težnja Kongregacije za evangelizaciju naroda (*Sacra congregatio de propaganda fide*) za sinergijom revitalizirana vjerskog zanosa i kršćanskog zajedništva svih slojeva. Djelovanje na razvijanju fronte širenja vjere na susjedne kršćane nekatolike i inovjerce dio je akcija Propagande usmjerenih na unutarnju disciplinu i obnovu. Nedjeljivo je nastojanje na obnoviteljskoj stegovnoj aktivnosti od obrazlaganja svjetovnih razloga za širenje ideje o jedinstvu i u književnosti što je uočljivo ponajprije na primjeru sveprisutne topike zajedničkog slavenskog podrijetla i jezika. U religioznom korpusu većine hrvatskih baroknih i nebaroknih književnika 17. i 18. stoljeća jasno su razaberive obje komponente. Razvidne su i u svjetovnim žanrovima poput, poglavito, epike i libretističke drame.

<sup>5</sup> M. GRGURIĆ: *Hrvatstvo naših starih pjesnika*. „Iskra” 3 (15/16) 1893, s. 121–122; „Iskra” 3 (19/20), s. 146–148.

<sup>6</sup> M. STANIĆ: *Stari zadarski pjesnici, hrvatski domoljubi*. „Lovor” 3 (1)/1897, s. 21–22; 4 (1)/1897, s. 29–30.

i poznati književni povjesničari poput Tome Matića, koji o zadarskim pjesnicima piše u više navrata, posebice u prvim decenijama dvadesetog stoljeća<sup>7</sup>, potom Stjepana Bosanca<sup>8</sup>, Božidara Finke<sup>9</sup>, ili pak Marina Franičevića<sup>10</sup>.

Ponešto drukčije – o Barakovićevoj interpretaciji ideje slavizma u smislu baroknog slavizma – pisao je Miroslav Krleža<sup>11</sup>, a sa sličnih je pozicija slavizam komentirao i ugledni povjesničar Mihovil Kombol: „sedam (je) pjevanja zapravo samo velik panegirik rodnomu gradu i veličini Slovinstva”<sup>12</sup> ili pak Rafo Bogišić u novije vrijeme<sup>13</sup>.

Inačicu interpretacije slavizma – s upisanim ideološkim geopolitičkim nabojem sukladnim primordijalnim pogledima – nalazimo u tumačenjima o navodnoj jugoslavenskoj svijesti kod Barakovića. S takvih pozicija govori, primjerice, Pavle Popović<sup>14</sup>, a argumentaciju nalazi u antiturskoj tematici *Vile*, interpretaciji Orbinijeva shvaćanja slavenstva i bugarštici u *Vili* te osvrtu na srpske povijesne ličnosti.

Znatan dio Barakovićeve kanonskoga statusa utemeljena na vrijednostima domoljubnog i katoličkog već je bio dobrano izgrađen i u 17. stoljeću. Drugi dio spjeva *Vila Slovinke*, a poglavito *Jarula*, svjedoče da je Baraković jedan od mnogih pjesnika sklonih i pokajničkim temama i sadržajima o biblijskim grijesnicima, molitvoslovnim ili pak teološkim pitanjima koja podrazumijevaju i inkorporane kraće egzemplarne teme skrušenja grijesnika ili kritike smrtnih grijeha, ponajprije oholosti, u djelima svjetovnog sadržaja. Takvi su se sadržaji često sljubljivali uz teme i sadržaje iz povijesti zajednice, odnosno njezine glorifikacije (kakve

<sup>7</sup> T. MATIĆ: *Hrvatska svijest u starih Zadrana*. U: Svačić, *hrvatski ilustrovani kalendar za god. 1904*. Zadar, Hrvatska knjižarnica, 1904, s. 19–22; Idem: *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*. „Rad JAZU” 231/1925, s. 192–283; 233/1927, s. 22–84.

<sup>8</sup> S. BOSANAC: *Slava Marulićeva kod hrvatskih pjesnika iz Dalmacije*. „Vienac” 42 (33)/1901, s. 841–842.

<sup>9</sup> B. FINKA: *Oko godine prvoga izdanja Barakovićeve 'Vile Slovinke'*. „Zadarska revija” 4/1955, br. 4, s. 294.

<sup>10</sup> M. FRANIČEVIĆ: *O 'Vili Slovinke' Jurja Barakovića*. U: M. FRANIČEVIĆ: *Čakavski pjesnici renesanse*. Zagreb, Matica hrvatska, 1969, s. 333–365; IDEM: *Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga*. Knj. 3: *Od renesanse do prosvjetiteljstva* [napisali M. FRANIČEVIĆ, F. ŠVELEC, R. BOGIŠIĆ]. Zagreb, Liber–Mladost, 1974, s. 95–96.

<sup>11</sup> M. KRLEŽA: *Eseji*. Knj. 3. Zagreb, Zora, 1963, s. 390.

<sup>12</sup> M. KOMBOL: *Epigoni*. U: *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Zagreb, Matica hrvatska, 1961, s. 186.

<sup>13</sup> R. BOGIŠIĆ: *Hrvatski barokni slavizam*. U: *Zrcalo duhovno: književne studije*. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 1997.

<sup>14</sup> P. POPOVIĆ: *Jugoslavenska književnost*. Cambridge, The University Press, 1918, s. 39, 52; IDEM: *Glasoviti Zadrani*. „Naš list”, Zadar, 5/1920, s. 4.

imamo u *Planinama* i *Vili*), a zastupljeni su u ranovrsnim žanrovima poput epa Gundulićeva *Osmana*, tragedije senekijansko-isusovačkog dramskog ustroja kakva je Mrnavićeva *Osmanščica*, ili pak libretističke drame kakva je Palmotićev *Pavlimir*).

O popularnosti implicitno svjedoče 3 izdanja *Vile*: 1614., 1626. i 1682., a predvidljivo je rasla poglavito u 19. stoljeću pa i poslije u formativnim periodima identiteta ili pak u vrijeme političkog revitaliziranja kulturne baštine u 20. stoljeću. Uz to je statusu, zasigurno mnogo više u ranonovovjekovlju nego poslije u sekularnoj kulturi, doprinosilo i to što je autor i višekratno tiskane *Jarule* (Mleci 1618., i poslije: 1636., 1656., 1701.<sup>15</sup>, 1702., 1720)<sup>16</sup>.

Posredno o negdašnjoj važnosti vjerskodomoljubnog i kulturno-povijesnog kao relevantnoj tematskoj ulaznici za nacionalni kanonski korpus svjedoči i podatak da ni sam autor, kao ni njegovi nasljednici (nećak Marko navodno je tiskao danas izgublenu povijest Dalmatinaca i Hrvata)<sup>17</sup>, nije nastojao oko tiskanja *Drage, rapske pastirice*, pastoralne priče o metamorfozi nesretne pastirice, ovidijevskog tipa,<sup>18</sup> koja je ostala u rukopisu u ranom novom vijeku. Tema grijeha i milosti njegovana je i proširena kao posljedica izravnog upliva odredbi tridentinskog koncila na umjetnost<sup>19</sup> i književnost. Prepoznatljiva je među autorima 17., a poglavito 18. stoljeća po usmjerenosti na široki recipijentski krug, koji podrazumijeva i slabije obrazovan vjernički puk, što je kod nekih autora potaknulo uvođenje promjena u stilski registar (snižavanje

<sup>15</sup> Izdanje iz 1701. spominje Vjekoslav Maštrović u: *Nepoznato izdanje Barakovićeve 'Jarule'*. „Radovi Instituta za povijest Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru” 3/1957, s. 199–204.

<sup>16</sup> Sva izdanja, osim spornog iz 1701. navodi Slavko Ježić (S. JEŽIĆ: *Posljednje dvije generacije u Dalmaciji i Dubrovniku*. U: S. JEŽIĆ: *Hrvatska književnost*. Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 1993 [1944], s. 113.

<sup>17</sup> Barakovićovo autorstvo većeg broja djela o kojima danas ne znamo ništa spominje anonimni autor u „Rammentatore Dalmatino” za 1868. godinu. D. BERIĆ: *Nekoliko podataka za biografiju Jurja Barakovića*. U: D. BERIĆ: *Iz književne prošlosti Dalmacije*. Split, Matica hrvatska, 1956, s. 35–48.

<sup>18</sup> I Zoranić u *Planinama* problematizira važnost angažirane tematike u književnosti. Uvodi dvije važne figure: humanista Jurja Divnića, autora poznatog pisma s *anticurcica* sadržajem papi Aleksandru VI, i sv. Jeronima, „bašćinca i glagoljaša“, od kojih prima nauk kako se valja kloniti ljubavne teme („ča milost milostivo prijatu u taščine tratiš? [...] zač jedan kip (mogu reć) smardeciv ženčice jedne s tolikimi hitrijami, meštrijom i načinom siloval si se naresiti i proslaviti?” (P. ZORANIĆ: *Planine*. Prir. M. GRČIĆ. Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 1988, Glava 23, Kap 24, s. 244).

<sup>19</sup> O tektonskim poremećajima koje je izazvao Tridentski sabor u hrvatskoj umjetnosti usp. zanimljivu studiju Sanje Cvetnić (S. CVETIĆ: *Ikonografija nakon Tridentskog sabora i hrvatska likovna baština*. Zagreb, FF press, 2007).

dominantno baroknog stila 17. stoljeća, uvođenje pučkog i folklornog u stilski i frazeološki registar), napuštanje vladajućih metričkih oblika. Promjene u shvaćanju uloge umjetnosti i umjetnika urodile su potragom za novim njezinim smislom i funkcijom u zajednici. Uvođenje promjena u hijerarhiji vrijednosti koja je dominirala humanizmom i renesansom podrazumijeva novi naglasak na kršćansku i vojničku vrlinu. Kanonskom statusu Barakovićeve *Vile* nije mnogo naškodilo što su stariji književni povjesničari, poput Milorada Medinija, Mihovila Kombola, Slavka Ježića, nerijetko Barakoviću zamjerali na estetskom planu štošta: od kompozicijske i tematske nekonzistentnosti djela, netransparentnih asocijacija zbog kojih se otežano čita sadržaj, ili pak panegiričkih pretjerivanja<sup>20</sup>, pa do zamjerki u pogledu upotrebe autobiografičnosti u djelu. Barakoviću se predbacuje osobina genealoškog fantastičara i udvorne ličnosti zbog pretjerivanja u panegiricima kojima je, navodno, želio popraviti svoj društveni status. Premda, djelo je, unatoč apelima čitatelju i aluzijama na mogućnost čitanja teksta kao osobne tužaljke, primarno konvencionalno u pogledu čitanja alegorijskog motiva puta i u elementima motiva o skrušenom **sinu razmetnome**)<sup>21</sup>.

Nasuprot starijoj književnoj struci koja ga je negativno estetski vrednovala, unatoč razmjerno velikom zanimanju koje je izazivao, suvremeni proučavatelji, u prvom redu barokist Zoran Kravar<sup>22</sup>, veću pažnju posvećuju žanrovskim obilježjima *Vile*, brojnim sadržajnim zamršenošćima i tematskim skokovima, te odnosu peregrinacijskih i fantastičnih elemenata teksta kojima provenijenciju vezuje uz srednjovjekovnu *dream poetry*, vrstu koja je dugo prisutna u Europi i poslije srednjovjekovlja, a popularizirana je osobito u romantičarskoj književnosti.

<sup>20</sup> Na primjer, Ježić ocjenjuje laske izvan konteksta književnih konvencija pohvalnog pjesništva ili pak potencijalno prisutne mogućnosti ironijskog čitanja laski: „isto tako loše djeluju laskanja, kojima pjesnik očito računa polučiti neke koristi”. S. JEŽIĆ: *Posljednje dvije generacije...* s. 114.

<sup>21</sup> Komponenta autobiografičnosti u Barakovićevu se tekstu ne interpretira u okviru uobičajene književnoteorijske teme o odnosu autora i pripovjedača i autobiografičnosti priče. Autorov se životopis „ispisivao” iz teksta *Vile* kao autobiografski sloj priče naknadnom konstrukcijom književnih povjesničara, a ne uobičajeno, „upisivanjem” poznate biografije u pripovjedne slojeve spjeva. Povjesničari su, naime, tek u novije vrijeme potvrdili dijelove Pisnikove priče kao povijesno vjerodostojne podatke iz Barakovićeve života u arhivskim izvorima. O autoru tako nismo znali gotovo ništa do istraživanja, na primjer, Karla Horvata, Petra Kolendića, Dušana Berića, Ivana Ostojića, Stjepana Antoljaka, Zlate Bojović, koji su potvrđivali, dopunjavali, osporavali i ostavljali otvorenima podatke starijih povjesničara poput Appendinija, Fabianicha, Ljubića, Črnčića i Bianchija.

<sup>22</sup> Z. KRAVAR: *Das Barock in der kroatischen Literatur*. Köln-Weimar-Wien, Böhlau Verlag, 1991.

Za kompozicijsku nekoherentnost spjeva opravdanje se tražilo u manirističkoj (Pavao Pavličić), ili pak baroknoj naravi djela<sup>23</sup>. *Vila Slovinka* je osobito zanimanje pobudila i u versologa Svetozara Petrovića koji je uspješno riješio i neke sadržajne nejasnoće teksta, ali s mnogo je više oduševljenja analizirao nadstihovne oblike i specifičnu semantiku stiha *Vile*. Ocjenio je Barakovića vrsnim i brižnim versifikatorom koji funkcionalno rabi stih i uvodi inovativnu stihovnu terminologiju. Potom, i dugogodišnji pasionirani proučavatelj *Vile* Franjo Švelec vrlo je sklon Barakoviću. Jasno je primjerice pokazao da je kompozicijska nekonzistentnost djela ponajviše posljedica nadogradnje spjeva jer je drugi dio spjeva naknadno napisan i zapravo je riječ o (barem) dva naknadno spojena teksta. Takva čitanja *Vile Slovinke* znatno su popravila u domeni estetskog digniteta djela Barakovićev status u nacionalnoj književnoj povijesti i ostavila po strani dotad dominantnu važnost domoljubnog sloja u tekstu.

Suvremena imagološka istraživanja potaknula su ponovno zanimanje za Barakovića zbog predodžbe Turaka u *Vili*<sup>24</sup>, odnosno, teme kolektivnog identiteta<sup>25</sup>. No, na prošlogodišnjem zadarskom skupu posvećenom 400-oj obljetnici prvotiska *Vile Slovinke* o djelu se govorilo uglavnom s poetičkog, tekstu imanentnog aspekta, što pokazuje da je *Vila* još uvijek književno interpretativni izazov u većoj mjeri negoli o 350-oj obljetnici autorove smrti kada se, primjerice, uz povijesna i biografska istraživanja i čitanja sadržaja u tom ključu u interpretacijama *Vile* govorilo u tonu koji nam sažimlje predgovor urednika zbornika Franje Švelca: „*Vila Slovinka* s jedne strane najljepša pjesnička pohvala Zadru, slovinskom narodu i jeziku, i s druge žestoka osuda onih strujanja u Zadru čiji su se nosioci priklanjali tuđem jeziku i tuđim običajima”<sup>26</sup>.

Nakon sažimanja osnovnih dosegâ tematskih analiza i kulturoloških gledišta među povjesničarima književnosti koja su Barakovićevim tekstovima osigurala društvenu recepciju svojstvenu kanonskim piscima, valjalo bi Pisnikove iskaze i opaske o domoljublju u *Vili Slovinke* staviti

<sup>23</sup> Usporedi o tome, na primjer: N. KOLUMBIĆ: *Razdoblje hrvatskog književnog manirizma*. „Forum” 1976, s. 15.

<sup>24</sup> D. DUKIĆ: *Sultanova djeca. Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovekovlja*. Zadar–Zagreb, Thema, 2004, s. 101–104.

<sup>25</sup> D. MRDEŽA ANTONINA: *Nacionalni prostor u književnom djelu Jurja Barakovića i Ivana Tomka Mrnavića*. U: *Dani hvarskog kazališta 33: Prostor i granice hrvatske književnosti i kazališta*. Split–Zagreb, HAZU, Književni krug, 2006, s. 56–81.

<sup>26</sup> F. ŠVELEC: *Uz 350. obljetnicu smrti Jurja Barakovića*. „Zadarska revija”, posebno izdanje [Jurju Barakoviću o tristopedesetoj obljetnici smrti], 1979, s. 5.

u odgovarajući kontekst pišćeva vremena. Krenut ćemo služeći se klasifikacijom zbira komponenti koje čine identitet, prisutnih u protonacionalnom pojmovniku, a teorije o identitetu nazivaju ih nacionalnim ideologemom<sup>27</sup>. U žanru narativnog kolaža kakav je Barakovićeva *Vila nacionalni ideologem* čini topika podrijetla, teritorijalne rasprostranjenosti, topos jezika, topos nacionalnih heroja kojima se u Barakovićevu tekstu pridružuje i podskupina koju čini topos nacionalnih svetaca i zanimljiv izbor povijesnih izdajnika.

### Topos o podrijetlu

Podrijetlo **slovinstva** vezuje se uz biblijski rasap naroda nakon propasti Babilonske kule (praotac mu je Noin unuk Nino)<sup>28</sup> e da bi se demonstriralo neodvojivo prapočelo naroda i jezika, a posljedično i hrvatsko jezgro slavenstva. U tezu o biblijskom podrijetlu naroda implementirana je i priča o grčkom podrijetlu: Neptun je s Noinom praunukom Plankitom dobio sina Slovana koji kreće prema istoku da bi zavladao nad narodom do Dunava. Baraković je blizak time u velikoj mjeri Zoraniću<sup>29</sup>, a još više

<sup>27</sup> Pod ideologemom književnog teksta podrazumijevam koncepciju tog pojma koju donosi F. Jameson (*Političko nesvesno*, 1984). Definira ga ukratko kao „povijesno određen pojmovni i semiotički kompleks koji se može projicirati bilo u obliku ‘vrijednosnog sustava’, ‘filozofijskog pojma’ ili pak u obliku protopripovijesti, osobne ili kolektivne pripovjedne fantazije”. Usp. o tome opširnije u: V. BITI: *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb, Matica hrvatska, 1997, s. 134, s.v. Ideologija. Semiotički kompleks kakav je ideologem može se uspješno aplicirati na problematiku ideologije književnog teksta u ranom novom vijeku, ali i izvan književnog polja, primjerice u prostoru historijskog narativa, kako je to očito na primjeru hrvatskih predmodernih povjesničara, u čijem korpusu ga je prihvatljivo raščlanila i implementirala u istraživanje identiteta, primjerice, Zrinka BLAŽEVIĆ, u: *Ilirizam prije ilirizma*. Zagreb, Golden marketing, 2008, s. 88–90.

<sup>28</sup> Babilonska kula graditelja „hudog Nembrota“ uzročnik je apokaliptičnog rasula, odnosno prapočelo novih zajednica: Noin unuk i Babilonski kralj, kojemu je „mudar, vridan i bogat muž Nino nembrotske krvi brat“ i žena mu Sava praroditelji su Hrvata u *Vili Slovinki*. U Ninu Sava rodi Plankitu koja postaje Dijanina družbenica, ali je u lovu na košutu obljubi Neptun te rodi Slovana. Dijete je tako plod slavnoga biblijskoga roda (Nembrot) i rimskog božanstva (Neptun). Bogovi su učinili čudom da se *Za dar* sam izgradi kamenjem koje je iz zemlje izlazilo i blagostanjem darivaju Slovanov grad. Vladar Slovan učini ostalo: proširi svoj jezik na podanike (koji postaje „jedan od prvih pod nebi“ – topos materinjeg jezika kao prajezika). Nin i Plankita umru, a Slovan pođe Savi i povede je među narod na istoku da se njom prodiči, ali ona upade u rijeku koja utječe u Dunav prodirući kroz Bosnu. Otada nosi ime Sava, a na povratku Slovan steče mnoge podanike kuda prođe i jezik i narod mu se prozove slovinski.

<sup>29</sup> Barakovićeva se *Vila* poziva na Zoranićeve *Planine* kao autoritet eksplicitno apostrofirajući sličnu priču o mitskom postanju (humanistički *locus amoenus* rodnoga

prijatelju Ivanu Tomku Mrnaviću<sup>30</sup>, šibenskom polihistoru i bosanskom biskupu. Dakle, u *Vili Slovinci* se realizira kao mit o povijesnom kontinuitetu kolektivna pripovjedna fantazija kakvima je humanizam bio sklon, čije inačice nalazimo nerijetko u ranonovovjekovnih hrvatskih historiografa i književnika, kao što srodne mitove o praroditeljstvu vlastite zajednice posjeduju i mnogi drugi narodi.

Mitski kompleks podrijetla u Barakovićevu je tekstu zadobio i žanrovsku transformaciju: opširniji je od Zoranićeva prikaza podrijetla zajednice u epizodi ljubavne metamorfoze ovidijevskih obilježja, a i naglašenijeg je historiografskog diskurza. Sadržajno funkcionira kao historiografski uvod o slavnom podrijetlu Pisnikova rodnoga grada i jezika, a sve skupa radi efektnijeg učinka lamentacije o njegovoj sadašnjosti. Slijedom prevrtljivog „kola sreće” („sad bude ta cesar, sad mu glas potamni” (7 p, 611) dospio je u sastav Mlatačke Republike: „pokle se dogodi, rad vičnje odluke/prisvitloj gospodi da pade u ruke” (7 p, 623). No, neporeciva je odanost Mlecima u kontekstu prijetećih pretenzija gradu: „Drugi mu gospodar do vika bit neće,/ zaludo silan car na nj oko uzmeće” (7 p, 625–626). U tim je stihovima otvorena mogućnost subverzivnog čitanja budući da je iskaz o božanskoj odluci da grad dopadne Serenissimi izrečen u kontekstu uzrečice o prolaznosti: „da je za vrime stvorena svaka stvar” (7 p, 609), jer rodni mu „prvi grad za Bneći” i „jazik vrimenit” i „pasti u ruke” aludiraju na ne osobito sretan povijesni trenutak u kojem se Zadar nalazi.

## Topos jezika

Topos jezika u *Vili Slovinci* ne počiva na dokazivanju teze o slavenskom jezičnom jedinstvu, obično prisutne u djelima predmodernih historiografa, Barakovićevih suvremenika: poput, Orbinijeva *Il regno*

grada) Zadra. Na margini je istaknuto: „Petar Zoranin da ni Zadar zasnovan od ruke umrle“, uz tekst: „I Petar Zoranin imaše tu misa’, / kim opet proslu Nin, Planine kad pisa”. (*Vila*, Petje sedmo, stihovi 433–434). No, Baraković se i natječe u pozdanosti tumačenja sa Zoranićem fingirajući historiografsku naraciju: „Plankita hteć reći, a reče Žarka vil, / pogodno videći, tako je reći htio: / Već nam ni rič ina naskladna neg u tom, / dal’ neka istina na mistu sidi svom”. (*Vila*, Petje sedmo, 437–440).

<sup>30</sup> Vezivanjem biblijske teorije za izvorište genealogiji Slavena (prema kojoj je Noin unuk praotac Slavena) Baraković se približava Mrnaviću uz određene razlike: potonji drži da je riječ o Noinu unuku Tirasu Jafetovu sinu, koji je praotac i Tračanima i Ilirima i Slavenima, koje Mrnavić izjednačuje. Usp. o Mrnaviću: T. TVRTKOVIĆ: *Između znano- sti i bajke. Ivan Tomko Mrnavić*. Zagreb–Šibenik, Hrvatski institut za povijest–Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić” Šibenik, 2006, n.d., s. 145.

*degli Slavi*, Zavorovićeve *De rebus Dalmaticis*, Mrnavićeva *De Illyrico Caesaribusque Illyricis* ili pak *Illyrica historia, fragmenta ex variis historicis collecta* F. Vrančića. Nenametljivo se provlači sinonimično nazivlje jezika (imenuje ga i hrvatskim i slovinskim) kojim se pokazuje autorovo uvjerenje o granicama njegove šire rasprostranjenosti. Granica jeziku je na Savi i Dunavu, kao i Iliriku, a često isticano rasprostiranje do najudaljenije granice Slavena na dalekom sjeveru kontinenta ne spominje. Barakovića zanima slovinstvo južnoslavenskoga prostora. Bliži je time, naravno, stavovima suvremenika Bartula Kašića i Ivana Tomka nego Jurja Križanića, primjerice.

Predbacivanje Zadranima sklonosti talijanskom i latinskom jeziku, nakon istog Zoranićeva prijekora u *Planinama*<sup>31</sup>, zvuči u *Vili* već kao stereotip. U eksplicitnoj valorizaciji jezika kao komponente kolektivnog identiteta<sup>32</sup> uočljivi su i potencijalno različiti slojevi značenja koje je moguće čitati kao dio humanističkog književnog konteksta, ali i kao reakcija na problematičan uspjeh *Vile* u Zadru.

U književnom kontekstu razabire se ideja o vernakularu u visokoj književnosti, što, naravno, ide u red mnogih humanističkih iskaza o validnosti narodnih jezika intenziviranih osobito od djelovanja čuvenog književnog trolista u talijanskoj književnosti<sup>33</sup>. No, moguće je Barakovićevo nezadovoljstvo vezati i uz društveno-kulturni kontekst gašenja učilišta u Zadru na narodnom jeziku za klerike (crkvenoslavenskom), odnosno uz prijekor slabljenju/potiskivanju glagoljštva. Negdje u vrijeme njegova preseljenja u Šibenik ponovno je zaživjela škola za klerike

<sup>31</sup> Zoranić: „nut Latinki kolike i kako lipe jabuke u krilu jesu i udilj pribivaju; budi da onim dvim družim sad ne pribiva, dali vidiš da mnoge od pri utrpane jesu; a meni – (ah, nepomnjo i nehaju jazika hrvackoga!), [...] Znam da Hrvat mojih ne jedan ali dva, da mnozi mudri i nučeni jesu ki sebe i jazik svoj zadovoljno pohvaliti, proslaviti i naresiti umili bi, da vidi mi se da se manom pačeli sobom sramuju i stide”. XX kapitul Perivoj od Slave (U: *Planine*. Prir. M. GRČIĆ. Zagreb, GZH, 1988, s. 226).

Baraković: „Bih Vilu odpravi’ u Zadru da poje / zaradi ljubavi baščine te moje, / [...] ali jim ne biše umila ugodit, / al’ oni voliše latinki pogodit. / Sramni su možebit jazikom svojime / ter vole govorit svaki čas tujime”. U *pismi skupne rečenomu gospodinu Anjelu*. U: J. BARAKOVIĆ: *Vila Slovinka*, posveta Justinijanoviću, stih 421–430.

<sup>32</sup> „Tako ja pri mojih živa sam umrla / Pokle se ni po njih ma slava prostrla, / Bih nigda doprla na vrime Marula / Latinkam do grla i glas njih taknula / Opet sam padnula, zač jazik slovinski / Vas nauk od skula promini u rimski /. Živa Saržinke, slovuc neumrle, / Grkinje, Latinke, jer svoji njih grle” (*Vila...*, p VII, stih 923–930).

<sup>33</sup> O tome više u: D. MRDEŽA ANTONINA: *Nostalgично putovanje Petra Zoranića ,kartom sjećanja’*. U: *Zadarski filološki dani 3* (Petar Zoranić i njegovi suvremenici, Slavonski prostori u putopisnoj literaturi i književnosti, Znanstveni rad akademika Dalibora Brozovića). Ur. D. MRDEŽA ANTONINA. Zadar, Sveučilište u Zadru – Odjel za kroatistiku, 2009, s. 19–38.

na hrvatskom jeziku<sup>34</sup> pod vodstvom Ivana Tomka Mrnavića (1603). Razvidno je i veliko nezadovoljstvo zbog izostanka interesa Zadrana za *Vilu*, što je mogao potaknuti ton djela, a ne samo eventualni nesporazumi s Barakovićem<sup>35</sup>: prema posvetnoj pjesmi Anjela Justinijanovića da se naslutiti da je ironija bila svojstvena Barakovićevu stilu.

Svakako, u odnosu na Šibenik u zadarskom kulturnom krugu Baraković je mogao imati manje istomišljenika. Općenito, nije imao mnogo razloga za zadovoljstvo kulturnom atmosferom u gradu. Ironija u panegiriku suvremeniciima koji su se istakli govorima u Mlecima prilikom duždevih ustoličenja i godišnjih proslava (Bartolačić Grizogono<sup>36</sup> i Fanfogna) ne čini se pretjerivanjem usporedimo li je s prikazom suvremenih povjesničara o prilikama u Zadru s konca 17. st. Izdvojimo li značajan hrvatsko-talijansko-latinski rječnik Ivana Tanzlingera Zanottija i prijevod dvaju pjevanja Vergilijeve *Eneide*, zadarski se akademici nisu pretjerano istakli radom ni u desetljećima poslije Barakovića: „Skupni rad zadarskih akademika, unatoč tome što su na vlastiti trošak

<sup>34</sup> Postojala je i ranije, jer su se svećenici mogli školovati na seminaru otvorenom 15. rujna 1564., koji je 70-ih g zatvoren „radi turskih provala”. P. KOLENDIĆ: *Baraković i njegovi poznanici u Šibeniku*. U: *Prvi izvještaj Ć. K. Drž. Reformne realne gimnazije u Šibeniku*, (33), šk. g. 1913/1914. Šibenik 1914, s. 3–38. I u Barakovićevu Ninu, gdje je jedno vrijeme boravio kao svećenik, a u široj okolici toga grada je i rođen, nije bilo redovitog odgovarajućeg obrazovanja za klerike na hrvatskom jeziku. Tako je na zamolbu građana apostolskom vizitatoru 1579. osnovana niža gimnazija, a u Zadru 1590. *gymnasium gramaticae*. A.-R. FILIPI: *Ninske crkve u dokumentima iz godine 1576. i 1603*. U: *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XVI–XVII. Ur. G. NOVAK, V. MAŠTROVIĆ. Zadar, 1969, s. 549–597.

<sup>35</sup> O Barakovićevu progonstvu u djelu ne nalazimo nikakvih jasnih iskaza, ali nesklonost pjesnika prema jednom sloju/ ili pak pojedincima/ u Zadru u više je navrata dotaknuta. Riječ je, kako se može naslutiti prema posvetnim pjesmama, o skupini sugrađana nesklonih *Vili*, koji nisu pružili potporu tiskanju djela, a koju je dobio u Šibeniku, potom i o nesklonima njegovanju slovinskog jezika, odanima mletačkom duždu u svojim gorljivim javnim istupima (VIII pjevanje). U djelu su izjednačeni ignoranti *Vile* i slovinskog jezika. O navodnom izgonu iz Zadra, redovito se pisalo u interpretacijama *Vile*. Švelec, primjerice, ističe: „Iz Zadra su ga, čini se, otjerali (G. Ferrari-Cupilli o njemu piše: „[...] ebbe qualche vicenda per cui da Zara fu relegato a Sebenico” – Rukopisna ostavština Giuseppea Ferrari-Cupillija, Znanstvena knjižnica u Zadru, Ms 328, 20.); rodni dom i imanja (uslijed čestih turskih provala) pokriveni su mu korovom; sa Zadranima i dalje ima neizgladivih nesporazuma (oni „vas nauk od skule prominiše u rimski”, a ni njegove *Vile* koju je s tolikim marom i s toliko nada pisao ne htjedoše primiti).“ F. ŠVELEC: *Po stazi netlačeni*. Split, Književni krug, 1977, s. 227.

<sup>36</sup> „Tad Antona izabraše, / i Rozića Mihaela, / vlastelina prik vesela, / za družbu ga njemu daše [...] Bihu pvo dohodili / z drugih gradof mnogi ljudi, / kih beside sam duž sudi, / da reć tako nis umili. // Ako l’ nete te beside / zli jazici virovati, / istinu te lasno znati, jer pisane sve se vide.” (*Vila...*, pjevanje 8, s. 125, stih 427–430; 467–474).

dobavili tiskarske radnike iz Mletaka kako bi tiskali 'latinske, hrvatske i talijanske sastave', sveo se uglavnom na dva netiskana svešćića soneta i anagrama u povodu ispraćaja dvojice Mlečana, zadarskih dostojanstvenika: 1694. Gionija Minellija, zadarskoga kneza, i 1699. Antonija Donà, zadarskog kapetana. Bili su to stihovi plača i uzdaha od tuge nad odlaskom spomenute dvojice visokih službenika, pa je tako ono što je, na primjer, u rimskoj Akademiji bilo sporedno, ovdje ostalo glavno. Pokazuju ti soneti i anagrami još i duboku povezanost tadašnje zadarske društvene kreme s mletačkom vlasti<sup>37</sup>.

Nije stoga čudo što Pisnik hvali gostoprimstvo Šibenčana. U usporedbi s kulturno-političkom klimom u Zadru, Šibenik je u poprilično „življim” odnosima s Republikom: primjerice, u Barakovićevo vrijeme dogodio se Zavorovićev progon u Austro-Ugarsku zbog optužbe da radi protiv Serenissime. Zbog nepovoljnog prikazivanja Mlečana u svojim historiografskim spisima protjeran je iz grada u periodu od 1585. do 1587. Optužbe su stizale i na račun članova ugledne plemenitaške obitelji Divnić za održavanje sumnjivih tajnih sastanaka, a oni su se branili da je riječ o književnim druženjima. Potom, Šibenik je i prostor u kojem se događaju i pučke pobune protiv plemića, a u jednoj je sudjelovao prijatelj Mrnavićeva otca Marka Nikola Rankolin koji je uz Ivana Ručila uveden u ulogu sudionika dijaloga u Tomkovo djelo *De Illyrico Caesaribusque Illyricis Dialogorum libri septem*<sup>38</sup>.

### Topika o teritorijalnoj rasprostranjenosti zajednice

Usko je vezana s ideologemom podrijetla zajednice i jezika i topika o njihovoj teritorijalnoj rasprostranjenosti. Barakovićev Ilirik proteže se od Jadrana do Dunava, što je nešto uži prostor od Užeg Ilirika u spomenutom Mrnavićevu djelu<sup>39</sup>. O kojem je prostoru riječ raspravljalo se na mnogim razinama: na primjer, u Zavodu sv. Jeronima u Rimu donijeta je 1656. odluka nakon višegodišnjega sudskog procesa<sup>40</sup> da Iliriku pri-

<sup>37</sup> F. ŠVELEC: *Sedamnaesto stoljeće*. U: *Povijest hrvatske književnosti*. Knj. 3. Zagreb, Liber, 1974, s. 275.

<sup>38</sup> T. TVRTKOVIĆ: *Između znanosti i bajke...*, s. 56.

<sup>39</sup> Usp. o Mrnavićevu širem i užem Iliriku u: *ibidem*, s. 139.

<sup>40</sup> Riječ je o čuvenom sudskom procesu, pokrenutom zbog prava na kanonikat Kranjca Ivana Jampšića u Zavodu sv. Jeronima u Rimu, u kojem je 1656. godine Vrhovni crkveni sud (Sv. Rota) odlučio da na kanonikat imaju pravo samo stanovnici Ilirika („Ilirik, kojem su djelovi Hrvatska, Bosna i Slavonija, isključivši posve Korušku, Štajersku i Kranjsku”). Arhiv Hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu, u svesku „Dokumen-

pada upravo tolik prostor – od Jadrana do Dunava (današnje Hrvatske, Bosne i južno do dijelova Albanije). Isti se može vidjeti na europskoj kartografiji kao *Illyricum hodiernum* povjesničara Ivana Lučića Luciusa uz izdanje *De regnum Dalmatiae et Croatiae*, a poslije i samostalno u *Atlasu* Johanna Blaeua<sup>41</sup>. Barakovićovo djelo reflektira diskurzivno posredovanje društvenopolitičkih silnica vremena o kojima nalazimo raznovrsnu povijesnu dokumentaciju i dugo poslije.

### Topos nacionalnih heroja

U skladu s rasprostranjenošću teme *antiturska* i topika viteške/kršćanske vrline u vidu junaštva (vojnička vrlina) zauzima visoko pozicionirano mjesto među humanističkim egzemplima koje Baraković uvodi u temu pohvale Šibenika. Junačkom se čašću u borbi protiv Osmanlija prema Barakoviću ističe suvremenik Frano Strižoević<sup>42</sup> kojemu Poklisarov Osin u posljednjem pjevanju *Vile* stavlja u zaslugu obranu Zadra od napada Ferhat-bega 1569. g.<sup>43</sup>.

ti”, f. 100 v, cit. prema: I. GOLUB: *Juraj Križanić i pitanje prava Slovenaca*. „Historijski zbornik”, 21–22, s. 251.

<sup>41</sup> J. BLAEU: *Illyricum Hodiernum*. Amsterdam 1669.

<sup>42</sup> Frano Strižoević se istakao u bitkama s Turcima (usp. o tome u: P. KOLENDIĆ: *Baraković i njegovi poznanici...*, s. 12–15). Sudeći prema pripovijedanju Poklisarova Osina iz čistilišta, mogao je biti jednim od zapovjednika ratnih operacija u bitkama s Turcima u zadarskom zaleđu u jedinicama u povijesnim vrelima znanim kao *Croati a cavallo* odnosno *Cavalleria Croati*. „Riječ je o jedinicama koje su izvorno ustrojene na zadarskome području (nakon pada pretežitoga dijela zadarskog zaleđa pod osmansku vlast), a s vremenom su, uz postrojbe zvane Oltramarini, Soldati Albanesi i druge – osobito u XVII. stoljeću i u prvim desetljećima XVIII. stoljeća – predstavljale kraljezinu obrambenu sustava mletačkih stečevina duž istočnoga Jadrana, ali i šireg područja Sredozemlja. Pripadnici hrvatske konjice isprva su pripadali stanovništvu zavičajem sa širega zadarskog područja. S vremenom će u te postrojbe pristupati i brojni drugi Dalmatinci, Istrani, Bokelji, ali i vojnici iz Hercegovine, Crne Gore, Albanije te čak i vojnici podrijetlom iz Italije i zemalja središnje Europe. *Croati a cavallo* bili su ustrojeni u pukovnije (regimente) kojima je zapovijedao pukovnik (colonnello)”. L. ČORALIĆ: *Šibenski plemić Nikola Divnić (1654.–1734.) pukovnik hrvatske lake konjice (cavalleria croati)*. „Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru”, sv. 54 (2012), s. 126–127. Usp. o tome i: E. CONCINA: *Le trionfanti e invittissime armate Venete*. Venezia, Filippi, 1972., s. 29–41.

<sup>43</sup> Implicitno Osin dovodi Strižoevića u kontekst proslave vojne pobjede nad Turcima u Zadru kojoj je prisustvovao, a ne piru, kako je prvotno ispričao: „Da primi te knjige ke ću ti pridati, / u kih su sve brige pisane te rati: / u njih ćeš poznati, vojvoda tko biše, / a ne pir ni svati, kad s Turci boj biše; [...] ki Turci pomriše od sabalj hrabrenih. / Vojvodu hvaljahu do samih nebesa, / prid kim se valjahu njihova telesa”. *Vila...*, 12. pjevanje, stih 1585–159.

Baraković se nije poslužio slučajno postupkom supstitucije vrlina: Strižoevićevo junaštvo<sup>44</sup> se trebalo slaviti u sklopu prešućene proslave vojne pobjede u Zadru, a ne plemenitaško vjenčanje, prema zagrobnom priznanju Poklisarova Osina<sup>45</sup>. Pismeno priznanje skrušenika u čistištu kojim se pir plemenitaša i istaknutih zadarskih oratora premeće u proslavu junaštva upisana zlatnim slovima u knjigu<sup>46</sup>, plod je okajanja grijeha skrušena Osina, odnosno pobjede vrline istinoljubivosti nasuprot grijehu lažnog svjedočanstva: „Za to se povraćam na čislo mojih tug / i pisma obraćam da platim dužan dug, / zač doli biti drug despotu ne bih rad, / [...] A ja ću ne tako z despotom lagati, / istinu grem slatko u pisme slagati”<sup>47</sup>. Otvorio je problem varljivog suda povijesti kao ovosvjetovne taštine i njezino pamćenje – nepovjerenje u svjedočanstvo i u pisanu riječ kao čuvare **vrlina**. Otvoren prostor slojevitim tumačenjima Barakovićeve stava o očuvanju vrijednosti i vrlina na ovom, materijalnom, svijetu u odnosu na vječnost i prolaznost, gdje je i gospodar pakla skloniji istinitom iskazu od čovjeka („dilo je nam lagat, istinu ne odkrit, / dal’ je vam triba znat ča se ni moglo skrit”)<sup>48</sup> vjerojatno je intertekstualna polemika sa Zoranićevom alegorijom Malinara (mlinarom) koji melje sve prolazno kao taštinu ovoga svijeta osim trajnih vrlina među kojima je i viteštvo.

U *Vili* je uzgredno spomenut i povijesni srpski junak Vuk Branković – epski Zmaj Ognjeni Vuk – odnosno narodna pjesma o njemu koju pjevuši Pisnik. Zmaj Ognjeni Vuk, titularni srpski despot i junak koji je ratovao na ugarskoj strani protiv Osmanlija, poznat je i hrvatskoj usmenoj i pisanoj književnoj tradiciji. U pisanoj književnosti spominje ga Hanibal Lucić prije Barakovića<sup>49</sup>. Izbor junaka iz borbi s Turcima iz južnoslavenskoga epskog miljea nije samo ornatus nego dio transkultu-

<sup>44</sup> O junaštvu se ne pripovijeda, nego Pisnik dobiva pisani dokaz s „onoga svijeta”. Inače, figura junaka u žanrovskom smislu zadanosti osnovnog epskog određenja junaka kao djelatnog lika u *Vili Slovinci* ne postoji.

<sup>45</sup> „Pir mi se prividi rad pične raskoš / po hudi besidi ku sluge rekoše. // Tu bihu vojnici večeru spravili, / poganski krvnici trpeze razvili, / zač bihu hodili s pogani svi na boj, / kih bihu pobili hrabreno velik broj.” *Vila...*, pjevanje 12, stih 654–659.

<sup>46</sup> „Dojde, vidi, dobi vojvoda hrabreni, / tira, veza, robi Turski bič ognjeni”. *Vila...*, pjevanje 12, stih 1977–1978.

<sup>47</sup> Ibidem, pjevanje 13, stih 9–16.

<sup>48</sup> Ibidem, stih 117–118.

<sup>49</sup> Baltazar Bogišić, primjerice, prikupio je čitav ciklus pjesama o njemu u priobalju: „Barbara sestra kralja bosanskoga”, „Kralj ugarski i despot Vuk”, „Kad se Vuk Ognjeni ženio”, „Kad se svadio Ognjeni Vuk i ban Pav’o Strijemljanin”, „Kada je Vuk Ognjeni odmjenio od kopja kralja bosanskoga” i „Kad je Vuk Ognjeni umro, šta je sve naredio na samrti”.

ralnog konteksta. U prvim godinama 17. st., kad je naklonost i suradnja Rima i Habsburgovaca rasla, sretno se Vuk uklapao i kao Frankopanski zet. Papa i Habsburgovci su dobro surađivali upravo u vezi s „ilirskim pitanjem” jer je ilirsko podrijetlo trebalo osigurati Habsburzima apostolicitet naslijeđen od ugarskih kraljeva<sup>50</sup>. Zmaj Ognjeni Vuk posjedovao je, osim ratoborna mača okrenuta prema Osmanlijama, i vjersku naklonost prema katolicizmu, što je odgovaralo posttridentskoj atmosferi širenja katoličke vjere među pravoslavnima. Kao muž vrlo pobožne katolkinje Barbare Frankopan, koja je redovito održavala veze s rodnim krajem, pokazao se vjerski tolerantnim jer je, primjerice, poznato da je Barbara još za muževljeva života bogatim relikvijarom darivala Trsatsku Gospinu crkvu<sup>51</sup>.

### Topika izdajnika i ideologem junaštva

Ideologem izdaje zajednice iz istoga je kulturno-povijesnog diskursa u binarno suprotstavljenom vrijednosnom sustavu vjerskih podjela, a negativnom suprotstavljenosti naglašava vrlinu junaštva. Odabir Jurja (Đurađa) Brankovića u tom je okviru uvjetovan lektirom predmoderne povijesti i akcije posttridenta usmjerene na širenje katoličkog unijatstva na južnoslavenskom prostoru. Kontroverzna povijesna ličnost srpskog despota koji je surađivao i povremeno ratovao sa svima: Turcima, Ugrima i Mlečanima na različite je načine bila prikladna za osudu oportunitizma u sloju edukacijsko-ideologijske dimenzije teksta. Na šibenskom kulturnom prostoru kosovski mit o izdaji ušao je u tematiku povijesti, kao i u likovnu umjetnost i u književnost. Likovna narativizacija mita o Brankovićevoj povijesnoj izdaji ugravirana je u prikazu večere Miloša Kobilića i Lazara na mjedenim posudama Horacija Forteze šibenskog umjetnika, također Barakovićeva suvremenika, među prikazima više humanističkih (antičkih mitskih i povijesnih) egzempla<sup>52</sup>. U umjetnosti posttridenta, a pripadaju joj u jednakoj mjeri i Fortezine posude i Bara-

<sup>50</sup> Doduše, poslije sukoba Urbana VIII. s carem Ferdinandom II. upravo oko apostoliciteta, odnosi zahlađuju, ali u to je vrijeme *Vila* poodavno napisana. Usp. o odnosima Rima i Habsburške Monarije u to vrijeme u: T. TVRTKOVIĆ: *Između znanosti i bajke...*, s. 137.

<sup>51</sup> O Vuku Brankoviću i Barbari Frankopan više u: M. ŠERCAR: *Žene Frankopanke*. „Modruški zbornik” 4–5/2011, s. 40.

<sup>52</sup> Usp. o tome: M. PELC: *Ikonografija humanizma i narodne predaje na šibenskom umivaoniku Horacija Fortezze*. „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 27/2003, s. 133–143.

kovićev opus, mitski Đurađ je uveden kao egzempl *figura non grata*, zbog nepostojane politike prema zapadu u protuturskom otporu. I povijesno poznata epizoda o Đurđevu odbijanju ponude sv. Ivana Kapistrana koji mu je propovijedao uniju s katoličanstvom, vjerojatno je učvrstila status negativca.

Barakoviću se lik paklenog uznika pokazao praktičnom sadržajnom sponom i tumačem sadržajnih proturječnosti među dvama dijelovima spjeva u 12-om pjevanju. Povremeni Đurđevi boravci u Mlecima (primjerice 1435. i 1440)<sup>53</sup> i druženja s „Radačanima” (Radaz [Radac] = anagram od Zadar)<sup>54</sup> u funkciji su potkopavanja prikazana blještavila rodnoga grada iz prvog, panegiričkoga dijela spjeva: Pisnik Grad vrline preobraća u „prikladan” edukacijski milje za formiranje Đurđevih mana/smrtnih grijeha, izdaje i prevrtljivosti, zbog kojih dopada pakla: „Tako sam ja prvi porodjen plemenit / kolinom po krvi koliko more bit, / odgojen blagovit svakoga ljubljah tad, / dal’ ne bih stanovit kako lud liti mlad. / Jah općit Radac grad mneć da je kripostan, / nauka dobra rad u njemu vazeh stan; / onde se naučih propasti veći dil, / sve zlobe zaručih za moju pogibil”<sup>55</sup>. Baraković se iz apologeta spretno preobražava u oštra satirika: *radazza* (isto što i *redazza*) je „metla od konopa” na mletačkom<sup>56</sup>, odnosno vrsta krpe za brisanje poda. Procijep stvoren između apologije rodnom gradu i duždu mletačkome i višekratna bockanja **jaglom razgovora**<sup>57</sup> prostor je za implementiranje subverzivna čitanja u tekst. Potkrepljuje to i mogućnost ambivalentnog čitanja povijesne pripovijesti Vile o višekratnim oportunističkim promjenama političke orijentacije Grada – od svojevolijskog potpadanja pod venecijansku upravu do priklanjanja ugarskome kralju. Snažne ostrice više se doimlju satiričnim harpunom nego ironičnom **jaglom razgovora** te se doima da su napisane poslije zadarskoga odbijanja panegiričkoga dijela spjeva. Naime, tek u 12. pjevanju Osin daje naputke

<sup>53</sup> Despot je od 1427–1456, povremeno ratovao i s Mlečanima. Vodio je politiku odanosti i prema Turcima i prema Madžarima. O Brankovićevu odnosu s Mlečanima, čiji je postao i građanin i plemić skupa sa svojim sinovima, vidjeti u: J. RADONIĆ: *Zapadna Evropa i balkanski narodi prema Turcima u prvoj polovini 15. veka*. Novi Sad, Matica srpska, 1905.

<sup>54</sup> Anagram u kojem se skriva ime Zadar je poodavno uočio Svetozar Petrović (S. PETROVIĆ: *Problem soneta u starijoj hrvatskoj književnosti (Oblik i smisao)*. „Rad JAZU” 350, s. 178–212).

<sup>55</sup> *Vila...*, pjevanje 12, stih 1432–1439.

<sup>56</sup> Usp. M. DEANOVIĆ, J. JERNEJ: *Vocabolario italiano-croato*. Zagreb, Školska knjiga, 1997; s.v. *radazza*.

<sup>57</sup> Peckav ton Barakoviću predbacuje prijatelj i zaštitnik Vile Anjel Justinijanović: „ako i ostavi ti jagle razgovora” (*Anjel Justinijanović Jurju Barakoviću*. U: *Vila...*, s. 238.

za čitateljsku intervenciju u tekst, odnosno da izvješće sa zadarskog pira i glorifikaciju uzvanika valja čitati ne doslovno nego kao svjesno izrečenu laž, koju će Pisnik ipak zadržati zapisanom: „prosti mi tva škoda, ne biše lagati, / nemon me karati, ako pis moj zvoni: / sebe će varati tko druga varat mni. / ča pisah to pisah, reče to i Pilat, već s pisma ne zrizah, da mi daš prsten zlat”<sup>58</sup>.

Topici nacionalnih junaka pridružuju se u eklektičkim vrstama sa značajnim udjelom pastoralnog sloja i likovi iz fikcionalnog svijeta – mitološko-pastoralnog i hagiografskog. Kao čest predstavnik pastoralne topike nacionalnog identiteta u Barakovićevu djelu funkcionira naslovna figura Vile<sup>59</sup>.

Topici nacionalnih heroja pripada i red svetaca koji se drže nacionalnima i prema vjerovanju naših ranonovovjekovnih povjesničara, književnika i kulturnih djelatnika zaslužni se za formiranje identiteta. Sv. Jeronim zasigurno pripada vodećoj figuri u hrvatskoj povijesti ranoga novog vijeka i književnosti. Već autorstva njegovih *vita* od Marulića do Barakovića, ili pak česta pozivanja na njegov autoritet, podigla su mu važnost do visine jednog od stupova obrane glagoljaštva. I Zoranićeve *Planine*, na koje se Baraković i eksplicitno i tematski referira, dodjeljuju mu istaknuto mjesto kao osnivaču glagoljice, a kako se vjerovalo, i duhovnom vođi. Zanimljivo bi bilo znati zašto ga u *Vili Slovinci* ne nalazimo uvedena u tekst. Naime, u tekstu se od 7. do 10. pjevanja povremeno pojavljuje figura Pustinjaka bez imena koji je u 9. pjevanju i sugovornik i duhovni vođa (jedan od supstituenata Vile koja je napustila Pisnika). Baraković prešućuje pustinjakov identitet, iako ga Pisnik izravno pita da mu se predstavi i premda takav postupak ne dominira tekстом jer, primjerice, postoji cijeli katalog grčkih mitoloških božanstava koja su darovala tek rođenog Slovana<sup>60</sup>. Ipak, Pustinjač je minuciozno opisan u ovelom ulomku: od klobuka na strihu, sijede brade do pustinjačkih sandala i štapa o koji se odupire s drijenovim kolcem na vrhu „na kojem cvatihu glavna slova”. Kandidat za takav ikonografski naputak čitatelju svakako je sv. Jeronim. Međutim, lokalitet na kojem Pisnik nalazi Pustinjaka, a i njegov izgled uključuju i sv. Ivana Krstitelja, a potom barem još dvojica svetaca iz konteksta kršćanske ikonografije popularne u Hrvata

<sup>58</sup> *Vila...*, pjevanje 12, stihovi 770–775.

<sup>59</sup> Opširnije o prefiguraciji Vile u domovinu u spomenutom članku: D. MRDEŽA ANTONINA: *Nacionalni prostor književnom djelu Jurja Barakovića i Ivana Tomka Mrnavića*. U: *Dani hvarskog kazališta 33: Prostor i granice hrvatske književnosti i kazališta*. Split–Zagreb, HAZU, HAZU, Književni krug, 2006, s. 56–81.

<sup>60</sup> Bogovi pozvani na proslavu Slovanova rođenja jasno su imenovani (Jove i Pala, Marte i Juno, Merkur i Dijana, Apolon, Cerere i Bako).

u posttridentsko vrijeme mogu popuniti to mjesto: poput sv. Ivana, sina Gestimula kralja Hrvatskoga, pa i sv. Kristofora<sup>61</sup>, u 17. stoljeću vrlo popularna sveca na našim stranama, čije se moći čuvaju na Rabu. Sv. Ivana pustinjaka razmjerno je mnogo u hagiografiji, no u Barakovićevu vrijeme jedan je postajao vrlo popularan zbog potreba povezivanja hrvatske kraljevske loze s ilirskimo podrijetlom i počecima pokršćavanja<sup>62</sup>.

Tko je od spomenutih svetaca, repopulariziranih u postridentskim djelovanjima, bio zagonetnim predloškom liku Pustinjaka, nije za razumijevanje *Vile* ključno. Važnijim se doima za čitanje topike ideologema da Baraković uvodi postupak koji bismo mogli nazvati „igra prenamagane autocenzure” kojim pisac signalizira čitatelju da nešto prešućuje, odnosno, potencijalnu subverzivnost epizode s Pustinjakom, koja se Serenissimi možda ne bi dopala, a mogla bi uz satirični naboj prema negdašnjim mu sugrađanima biti jezičac na vagi koji bi omeo tiskanje djela.

<sup>61</sup> Sličnost s opisanim Pustinjakom posjeduje i lik sv. Kristofora, poglavito u alegorično prikazanom portretu Krste Frankopana i njegove žene Apolonije Lang. Frankopan je oslikan u liku sv. Kristofora kao i njegova žena u liku svete Apolonije. Portret se nalazi na krilnom oltaru u župnoj crkvi u Obervellachu (Gornji Beljak) u Koruškoj. „Izradio ih je 1520. godine nizozemski slikar Jan van Scorel. [...] Na lijevom krilu prikazan je Krsto Frankopan u liku sv. Kristofora. Visok je i snažan, oslanja se desnom rukom na rascvjetano stablo. [...] Glava mu je obrasla gustom, kovrčavom kosom, na licu su brkovi i gusta brada. Odjeven je u kratki kaput pritegnut pojasom, a oko njega leprša ogrtač”. M. ŠERCAR: *Žene Frankopanke...*, s. 60. Baraković je mogao biti motiviran da uvede Kristofora zbog njegova uspješna ratovanja s Turcima, ali i zbog legendarnoga otpora Mlecima, u čijem je zarobljeništvu bio 1516. u palači Torreselli.

<sup>62</sup> Hagiografsku priču o svetom Ivanu, jednu od nekoliko varijanti, iz *Kronike Češke* Václava Hájeke iz 1541. godine, sinu Gestimula/Budimira kralja Hrvatskoga, koliko se dosad zna, prvi je u hrvatskoj povijesti pronio šibenčanin Dinko Zavorović, poznati povjesničar i Barakovićev poznanik u djelu *De rebus Dalmaticis, libri octo*, te Ivan Tomko Mrnavić, u knjizi *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas*. Na Dinka Zavorovića utjecao je doticaj s knjigom *Vitae sanctorum* kölnskog redovnika Laurentiusa Suriusa, što je trasiralo put slavenskoj viti o kralju Dalmatincu i u hrvatsku književnost i historiografiju. Nalazimo ga i u zagrebačkom kulturnom krugu 17/18. stoljeća (primjerice, Ratkaj, Mikulić, Vitezović). I Mrnavić koristi tog sveca da bi sv. Ivanu pustinjaku priskrbio ilirske korijene. Akcijama Propagande vjere posebice je legenda bila prikladna jer se u njoj pronašao svetac hrvatske kraljevske loze, k tome prvi primatelj kršćanstva od sv. Ćirila. Lik sveca se širi i u češkoj i hrvatskoj ikonografiji. U hrvatskoj je ikonografiji prikazivan kao običan pustinjač ili pustinjač sa znacima kraljevskog podrijetla. Inače, za možebitne dublje motive Barakovićevoj naklonosti tom svecu nije nevažan podatak da ga Danielle Farlati u crkvenoj povijesti *Illyricum sacrum* upisuje kao sv. Ivana Ninjanina. Dakle, Barakovićeva zemljaka. Opširnu studju o tom svecu u hrvatskoj historiografiji i ikonografiji u novije vrijeme donose Iva Kurelac i Danijel Premerl (*Sveti Ivan Pustinjač u hrvatskoj historiografiji 17. i 18. stoljeća*. „Croatica christiana periodica”, 69/2012, s. 11–31).

Književna je povijest Barakovićev koncept domoljublja vezivala pretežito uz topos jezika i zajedničkog mitskog podrijetla Slovinu/Hrvata upisujući tako suvremene teze o kontinuitetu nacionalnog prostora u svjetonazor posttridentskog autora. Takav stav potpomogao je da Baraković, kao i slični mu autori pa i oni iz književnih tradicija tzv. velikih naroda, cirkuliraju u obrazovnom sustavu kao stalni pisci i potporni stupovi kulture u popisu lektire.

Barakovićev koncept protonacionalnog identiteta ipak podrazumijeva ponajprije pripadnost kulturi katoličke obnove iz vremena poslijetridentske, kasne humanističke kulture a koja se oslanjala u svom širenju na ideologeme kolektivnog identiteta. Topika nacionalnog podrijetla, teritorijalne rasprostranjenosti i jezika, upotpunjena je u *Vili Slovinke* konceptom humanističke **vrline** oblikovane u egzemplima protuturskih junaka i nacionalnih svetaca, te vrijednosno antipodnim egzemplima lažaca i izdajnika kojima se **vrлина** naglašava. Tako uslojen nacionalni ideologem pokazuje da je Barakovićevo djelo posve uklopljeno u historografski narativ ranoga novog vijeka.

Kompleksnost teme humanističkog domoljublja u *Vili Slovinke* podrazumijeva dakako, osim diskursa gorljiva posttridentista u kojem se kršćanstvo i nacija promoviraju kao nedjeljiv koncept otpora prema Osmanlijama, i osoben diskurs žanra kao filter oblikovanja popularnih ideologema.

## Literatura

- BARAKOVIĆ J.: *Vila Slovinka*. U: *Djela Jurja Barakovića* [Stari pisci hrvatski XVII] Ur. P. BUDMANI, M. VALJAVAC. Zagreb, JAZU, 1889.
- BERIĆ D.: *Nekoliko podataka za biografiju Jurja Barakovića*. U: D. BERIĆ: *Iz književne prošlosti Dalmacije*. Split, Matica hrvatska, 1956, s. 35–48.
- BLAŽEVIĆ Z.: *Ilirizam prije ilirizma*. Zagreb, Golden marketing, 2008.
- BLOOM H.: *The Western Canon*. London Papermac, 1996.
- BOGIŠIĆ R.: *Hrvatski barokni slavizam*. U: R. BOGIŠIĆ: *Zrcalo duhovno: književne studije*. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 1997.
- BOSANAC S.: *Slava Marulićeva kod hrvatskih pjesnika iz Dalmacije*. „Vienac” 33 (42)/1901, s. 841–842.
- CONCINA E.: *Le trionfanti e invittissime armate Venete*. Venezia, Filippi. 1972.
- ČORALIĆ L.: *Šibenski plemić Nikola Divnić (1654.–1734.) pukovnik hrvatske lake konjice (cavalleria croati)*. „Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru”, 54 /2012, s. 125–145.
- CVETNIĆ S.: *Ikonografija nakon Tridentskog sabora i hrvatska likovna baština*. Zagreb, FF press, 2007.
- DEANOVIĆ M., JERNEJ J.: *Vocabolario italiano-croato*. Zagreb, Školska knjiga, 1997.
- DUKIĆ D.: *Sultanova djeca. Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*. Zadar–Zagreb, Thema, 2004.

- FILIP R.A.: *Ninske crkve u dokumentima iz godine 1576. i 1603.* U: *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XVI-XVII. Ur. G. NOVAK, V. MAŠTROVIĆ. Zadar 1969, s. 549–597.
- FINKA B.: *Oko godine prvoga izdanja Barakovićeve 'Vile Slovinke'.* „Zadarska revija” 4(4) /1955.
- FRANIČEVIĆ M.: *Čakavski pjesnici renesanse.* Zagreb, Matica hrvatska, 1969.
- FRANIČEVIĆ M., ŠVELEC F., BOGIŠIĆ R.: *Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga.* Knj. 3: *Od renesanse do prosvjetiteljstva.* Zagreb, Liber–Mladost, 1974.
- GOLUB I.: *Juraj Križanić i pitanje prava Slovenaca na svetojeronimske ustanove u Rimu.* „Historijski zbornik” 21–22/1968–1969, s. 249–250.
- GRGURIĆ M.: *Hrvatstvo naših starih pjesnika.* „Iskra” (15–16) 3/1893, s. 121–122; (19–20) 3/1893, s. 146–148.
- JAMESON F.: *Političko nesvesno. Pripovedanje kao društveno-simbolički čin.* Beograd, Rad, Edicija Pečat, 1984.
- JEŽIĆ S.: *Posljednje dvije generacije u Dalmaciji i Dubrovniku.* U: S. JEŽIĆ: *Hrvatska književnost.* Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 1993 [19441].
- KOLENDIĆ P.: *Baraković i njegovi poznanici u Šibeniku.* U: *Prvi izvještaj Č.K. Drž. Reformne realne gimnazije u Šibeniku, šk. g. 1913/1914.* Šibenik 1914, s. 3–38.
- KOLUMBIĆ N.: *Razdoblje hrvatskog književnog manirizma.* „Forum” 1976, s. 1018–1053.
- KOMBOL M.: *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda.* Zagreb, Matica hrvatska, 1961.
- KRAVAR Z.: *Das Barock in der kroatischen Literatur.* Köln–Weimar–Wien, Böhlau Verlag, 1991.
- KRLEŽA M.: *Eseji.* Knj. 3. Zagreb, Zora, 1963.
- KURELAC I., PREMEL D.: *Sveti Ivan Pustinjak u hrvatskoj historiografiji 17. i 18. stoljeća.* „Croatica christiana periodica” 69/2012, s. 11–31.
- MAŠTROVIĆ V.: *Nepoznato izdanje Barakovićeve 'Jarule'.* „Radovi Instituta za povijest Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru”, 3/1957, s. 199–204.
- MATIĆ T.: *Hrvatska svijest u starih Zadrana.* U: *Svačić, hrvatski ilustrovani koledar za god. 1904.* Zadar, Hrvatska knjižarnica, 1904, s. 19–22.
- MATIĆ T.: *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba.* „Rad JAZU” 231/1925, s. 192–283; 233/1927, s. 22–84.
- MRDEŽA ANTONINA D.: *Nacionalni prostor u književnom djelu Jurja Barakovića i Ivana Tomka Mrnavića.* U: *Dani hvarskog kazališta 33: Prostor i granice hrvatske književnosti i kazališta.* Split–Zagreb, HAZU, Književni krug, 2006, s. 56–81.
- MRDEŽA ANTONINA D.: *Nostalgично putovanje Petra Zoranića ,kartom sjećanja'.* U: *Zadarski filološki dani 3 (Petar Zoranić i njegovi suvremenici, Slavenki prostori u putopisnoj literaturi i književnosti, Znanstveni rad akademika Dalibora Brozovića).* Ur. D. MRDEŽA ANTONINA. Zadar, Sveučilište u Zadru – Odjel za kroatistiku, 2009, s. 19–38.
- PELC M.: *Ikonografija humanizma i narodne predaje na šibenskom umivaoniku Horacija Fortezze.* „Radovi Instituta za povijest umjetnosti” 27/2003, s. 133–143.
- PETROVIĆ S.: *Problem soneta u starijoj hrvatskoj književnosti (Oblik i smisao).* „Rad JAZU” 350, s. 178–212.
- POPOVIĆ P.: *Glasoviti Zadrani.* „Naš list”, Zadar, 5/1920.
- POPOVIĆ P.: *Jugoslavenska književnost.* Cambridge, The University Press, 1918.
- RADONIĆ J.: *Zapadna Evropa i balkanski narodi prema Turcima u prvoj polovini 15. veka.* Novi Sad, Matica srpska, 1905.
- STANIĆ M.: *Stari zadarski pjesnici, hrvatski domoljubi.* „Lovor” (3)1/1897, s. 21–22; (4)1/1897, s. 29–30.
- ŠERCAR M.: *Žene Frankopanke.* „Modruški zbornik” 4–5/2011, s. 21–81.

- ŠVELEC F.: *Po stazi netlačeni*. Split, Književni krug, 1977.
- ŠVELEC F.: *Sedamnaesto stoljeće*. U: M. FRANIČEVIĆ, F. ŠVELEC, R. BOGIŠIĆ: *Povijest hrvatske književnosti*. Knj. 3. Zagreb, Liber, 1974, s. 175–292.
- ŠVELEC F.: *Uz 350. obljetnicu smrti Jurja Barakovića*. „Zadarska revija”, posebno izdanje [Jurju Barakoviću o tristopedesetoj obljetnici smrti], 1979.
- TVRTKOVIĆ T.: *Između znanosti i bajke. Ivan Tomko Mrnavić*. Zagreb–Šibenik, Hrvatski institut za povijest – Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić” Šibenik, 2006.
- ZORANIĆ P.: *Planine*. Prir. M. GRČIĆ. Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 1988.

Divna Mrdeža Antonina

### On Protonational Identity of Juraj Baraković in History of Literature

#### Summary

In the context of Croatian Older Literature, Juraj Baraković's *Vila Slovinka* achieved the status of a literary canon largely due to a highly evaluated patriotic note in the literary-historiographical narrative. This article evaluates modes and paths towards attaining the current position of this work among the traditional culture. Former insights are challenged and expanded by new ones with regard to the humanistic and post-Trent culture, which the author apostrophized and inscribed in the construction of Slavic/Illyrian ideologemes. The Baraković's concept of protonational identity primarily entails the affiliation to the culture of Catholic Restoration from the period of post-Trent, late-humanist culture, especially the ecclesiastical discourse of the period which promoted both Christianity and nation into an indivisible concept of resistance against the Ottomans. In *Vila Slovinka*, the topic of national origin, territorial prevalence and language is complemented by the concept of humanistic virtue, formed in exemplars of anti-turkish heroes and national saints, as well as in antipodal exemplars of liars and traitors that serve to emphasize virtue. Thus stratified, the national ideologem indicates Baraković's work as incorporated in the historiographical narrative of the Early Modern Era, as well as that the author's discourse had been propulsive towards everyday cultural life, that is towards the political, cultural and patrons-private relations within the literary field. The complexity of the subject of humanistic patriotism in *Vila Slovinka* legibly entails distinctive discourse of an eclectic genre of panegyric poem and Christian-humanistic exempla.

Key words: Juraj Baraković, *Vila Slovinka*, ideologemes, premodern identity.